

Мироненко М.А.
Професори Андрій Павлович Виноградов
та Павло Терентійович Ємельяненко та їхня роль
у становленні та розвитку вищої технічної освіти
на Придніпров'ї

Український державний університет науки і технологій, м. Дніпро, Україна

Myronenko M.A.
Professors Andriy Pavlovich Vinogradov
and Pavlo Terentiiovich Yemelyanenko
and their role in the establishment and development
of higher technical education in the Dniro region

Ukrainian State University of Science and Technologies, Dnipro, Ukraine

Анотація. Становлення та розвиток вищої технічної освіти на Придніпров'ї – багатоаспектне явище у якому мають значення як об'єктивні та і суб'єктивні чинники. Безумовно, важливою є роль суспільно-політичних процесів та ухвалених рішень державних органів. Але не менший вплив на перебіг подій має і особистість вченого, який працює у науковій чи освітній установі. Про двох таких вчених-ювілярів 2025 року Андрія Павловича Виноградова та Павла Терентійовича Ємельяненка подано матеріал у пропонованій широкому загалу статті.

Ключові слова: вища освіта, металургія, вчені, розвиток, біографія.

Abstract. The establishment and development of higher technical education in the Dnipro region is a multifaceted phenomenon in which both objective and subjective factors are important. Undoubtedly, the role of socio-political processes and decisions made by state bodies is significant. However, the personality of a scientist working in a scientific or educational institution has no less influence on the course of events. This article, intended for a wide audience, presents information about two such scientists celebrating their anniversaries in 2025: Andriy Pavlovych Vinogradov and Pavlo Terentiiovich Yemelyanenko.

Keywords: higher education, metallurgy, scientists, development, biography.

Становлення та розвиток вищої технічної освіти на Придніпров'ї – багатоаспектне явище у якому мають значення як об'єктивні та і суб'єктивні чинники. Безумовно, важливою є роль суспільно-політичних процесів та ухвалених рішень державних органів. Але не менший вплив на перебіг подій має і особистість вченого, який працює у науковій чи освітній установі.

Кінець XIX століття примітний для нашого краю активним розвитком промислового виробництва, яке своєю чергою вимагало залучення місцевих висококваліфікованих працівників. Підготовку таких фахівців мали здійснювати профільні освітні установи з відповідним кадровим складом. Така веревка подій спричинила появу на науковому обрії цілої низки постатей, непересічних особистостей, які започаткували розвиток наукових шкіл у галузі металургії. Про двох таких вчених-ювілярів 2025 року Андрія Павловича Виноградова та Павла Терентійовича Ємельяненка подано матеріал у

пропонованій широкому загалу статті.

У жовтні 2025 року виповнилося 150 років від дня народження видатного вченого та організатора вищої технічної освіти на Придніпров'ї, доктора технічних наук, професора Андрія Павловича Виноградова (1875 - 1933). У статті нами буде розглянуто основні етапи біографії вченого-металурга та його вплив на розвиток вищої школи на теренах Придніпровського краю.

Народився майбутній вчений 2 жовтня (14 за нов.ст.) 1875 р. в старовинному місті Суздаль в багатодітній родині чиновника. Батько Андрія Виноградова був секретарем земської управи і відійшов у вічність, коли хлопчаків виповнилося лише вісім років [1].

Після успішного закінчення початкового училища і гімназії в м. Шуя, майбутній вчений був відправлений для проходження військової повинності в Шуйському повіті Володимирського намісництва у 1897 році та під час проходження військово-



лікарської комісії був визнаним повністю непридатним до неї та звільнений назавжди від військової служби. Це засвідчує запис у «Формулярному спискові про службу» (далі – «Формуляр»), який авторів статті пощастило дослідити у фондах народного музею історії ДМетІ у липні 2023 року. Цей величезний пізнавальний документ було укладено у травні 1918 року й у ньому позначено, що гірничий інженер Андрій Павлович Виноградов на той час обіймав посаду доцента по кафедрі металургії Катеринославського гірничого інституту (КГІ).

Тепер, спираючись на вказане документальне джерело, відтворимо події життя вченого, починаючи від 1899 року. Цю дату обрано не випадково, адже саме 4 червня (за ст.ст.) 1899 року у Петергофі, замиській резиденції царя Миколи II було остаточно визначено щодо започаткування у Катеринославі вищого гірничого училища (КВГУ) – першого закладу вищої технічної освіти на наших теренах.

Невеличкий історичний відступ від основного тексту, який багато чого пояснює щодо питання організації навчального процесу в вищому навчальному закладі у XIX ст. Вступні іспити до нового навчального закладу проводили члени приймальної комісії, відібрані з числа викладачів місцевої гімназії та реального училища. Екзаменаційна сесія розпочалась 15 вересня і до неї було допущено 177 чоловіків із числа 352 осіб, що подали заяви. Для навчання було зараховано лише 77 чоловіків. Серед щасливих першокурсників був і студент Андрій Виноградов [2].

Власне відкриття КВГУ відбулось 30 вересня (13 жовтня за н.ст.) 1899 р. Для занять були виділені кімнати у приміщенні Потьомкінського палацу, а в самому навчальному закладі заняття відбувались за кабінетною системою, адже у перші роки кафедри не було створено, а існували лише два відділення – гірниче та заводське. Керівником останнього було призначено на початку 1900 року талановитого інженера-металурга і педагога, випускника Петербурзького гірничого інституту Михайла Олександровича Павлова – у майбутньому видатного вченого-металурга і академіка [2].

У 1903 році відбувся перший випуск. Завершили КВГУ 16 чоловіків – 8 отримали дипломи гірничих інженерів, а інші 8 – інженерів-металургів. Серед останніх восьми був і А.П. Виноградов (дипл. № 6990 від 13 листоп. 1903 р.), який під час навчання виявив неабиякий талант до наукової праці та був рекомендований до залишення на роботу до кабінету металургії [2].

У «Формулярі» жодним чином не пояснюється, яким чином підліток із Володимирського намісництва опиняється на берегах повноводного Дніпра. Відповідь знаходимо у статті [1]. Як стверджує її автор, у 1897 році Андрій Виноградов стає студентом медичного факультету Московського університету. Від самого початку молодий чоловік поринає у вир студентського життя, однією зі складових якого були різноманітні заворушення й відстоювання

прав і свобод людини і громадянина.

Після одного з таких студентських страйків А.Виноградова у 1899 році розпорядженням Московського генерал-губернатора було відраховано з другого курсу і вислано із Москви «без права проживання в університетських містах, а також у містах з вищими навчальними закладами» [1].

Саме завдяки такій примісці долі двадцятичотирирічний молодий чоловік став студентом у Катеринославі, адже на момент його заслання у місті не було вищого навчального закладу.

Та повернімося до змісту «Формуляра». Молодий гірничий інженер Андрій Виноградов не поспішає відгукуватися на заманливу пропозицію викладачів училища щодо роботи лаборантом при кабінеті металургії під керівництвом П.Г. Рубіна [4], а вирішує набути практичного досвіду, працюючи на заводах у містах Верхньодніпровську та Петрозаводську (1904 – 1907 рр.).

Із 1 серпня 1907 року А.П. Виноградова було запрошено до КВГУ на посаду асистента кафедри металургії. Молодий чоловік погоджується, адже в його особистому житті також відбулись чималі зміни.

Як випливає з інформації у «Формулярі» 8 січня 1903 року ще студент Андрій Виноградов одружився з донькою протоієрея Анною Федорівною Лебедевою, яка народилась 25 січня 1878 року. В щасливому шлюбі у молодят народилося троє дітей – старший син Федір народився 1 вересня 1904 року; донька Олександра народилась 11 липня 1906 року та молодший син Гліб, який народився 2 травня 1908 року. [2]

У професійному житті вченого відбувалось кар'єрне зростання. Із перетворенням КВГУ в 1912 році на гірничий інститут А.П. Виноградов отримує підвищення та обіймає посаду старшого лаборанта кафедри металургії (рис. 1). Як талановитому вченому йому було надано право на відрядження у складі делегації на з'їзд діячів гірничої, металургійної та машинобудівної справи, який відбувався у Санкт-Петербурзі з 21 грудня 1912 по 7 січня 1913 року.

Від 1 січня 1913 року А.П. Виноградова було призначено на посаду в.о. доцента кафедри металургії КГІ. Нова посада передбачала відрядження на літні місяці на підприємства Поволжя та Уралу на яких виготовляють мідь.

Під час зборів працівників гірничого факультету КГІ 22 листопада 1917 року А.П. Виноградова обрало на посаду доцента кафедри металургії. Того ж таки року вченим було прочитано лекцію «Про прокатку», друкований примірник якої зберігається у бібліотеці ДМетІ і налічує 29 сторінок тексту, а також вкладки з епюрами, графіками та планами прокатних цехів (рис. 2).

Наполеглива праця вченого двічі у цей період була відзначена урядовими нагородами: у 1908 році орденом Святого Станіслава III-го ступеня та орденом Святої Анни III-го ступеня у 1915 році.



Рис. 1 А.П. Виноградов – працівник кафедри металургії КГІ, 1912 р.

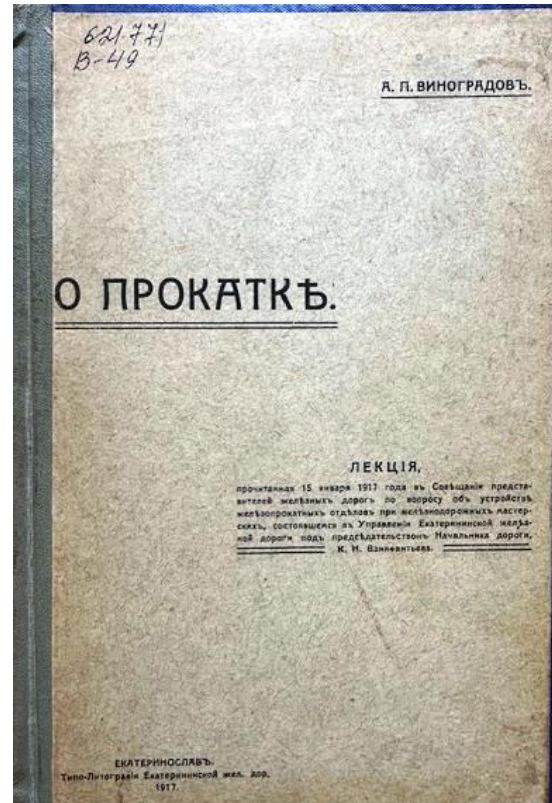


Рис. 2 Титульна сторінка лекції А.П. Виноградова «Про прокатку», 1917 р.

У 1919 році А.П. Виноградов захищає дисертацію на тему «М'який булат та походження булатного візерунку» й отримує вчене звання ад'юнкта металургії та призначається на посаду професора.

У 1920 році професора Виноградова Наркоматом просвіти було призначено на посаду заступника директора Катеринославського гірничого інституту з навчальної роботи. Починається насичений повсякденними важливими педагогічними та науковими справами етап в житті вченого. Від липня 1921 року А.П. Виноградов керує створеною ним же кафедрою механіко-термічної обробки металів. При ній же було створено першу в Україні металографічну лабораторію, а задачі термомеханічної обробки прокату стали надзавданням для металургійної науки й дотеперішнього часу.

Крім того, професор Виноградов виявляє себе талановитим лектором та невтомним пошукувачем талантів серед обдарованої студентської молоді. У 1920-х він очолює металургійну предметну комісію, читає лекції з курсу прокатного виробництва, керує процесом дипломного проектування у вечірніх робітничих технікумах при Брянському та Дніпровському металургійних заводах. Невтомно читає лекції на курсах підвищення кваліфікації інженерів та техніків. Саме професора Виноградова можна по праву вважати тією людиною, яка відкрила світ науки для студентів Олександра Чекмарьова, Кирила Стародубова та Павла Ємельяненка. Згодом ці молоді люди перевершили своїми досягненнями

вчителя.

Професор Виноградов 1925 року виїздив у наукове відрядження до Німеччини – знайомився на металургійних заводах з досвідом роботи інженерів та колег вчених. Ця поїздка за декілька років виявиться для нього фатальною.

У серпні 1927 року А.П. Виноградова призначають уповноваженим Головнауки Народного комісаріату просвіти.

У 1928 році під егідою проф. Виноградова вийшов друком «Вісник науково-технічного студентського гуртка» – предтеча створеного ним же роком пізніше журналу «ДоМеЗ» (рис. 3), який уже 1930-го року викликав шквал критики ленінградських та московських вчених через свою надмірну популярність серед читачів. Виявилося, що тираж цього посуті місцевого видання перевищував наклад багатьох аналогічних столичних видань, причому разом узятих.

При утворенні навесні 1930 року Дніпропетровського металургійного інституту професор Виноградов був призначений завідувачем заснованої ним новоствореної кафедри прокатного виробництва та металографії.

На початку 1931 року був заарештований НКВС із звинуваченням як «німецький шпигун». У застінках НКВС зазнав важких моральних та фізичних тортур. Звинувачення повністю відкинув, своєї вини не визнав і був звільнений. Професора А.П. Виноградова було реабілітовано у 1993 році.

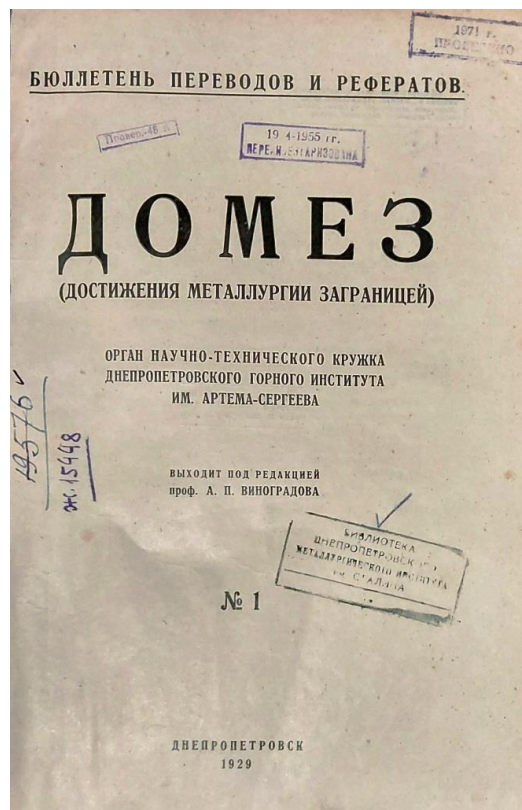


Рис. 3 Титульна сторінка першого примірника журналу «ДоМеЗ», 1929 р.

А ось як про цей факт пише відома краєзнавиця та доктор історичних наук Ганна Швидько у нарисі про П.Г. Рубіна: «Незважаючи на активну наукову діяльність П.Г. Рубіна, практичне значення його досліджень для народного господарства країни, революційні заслуги, наприкінці 1930 р. (коли він уже працював у Дніпропетровському металургійному інституті) вченого заарештували за сфабрикованою в місцевому управлінні ГПУ-НКВД справою «Інженерного Центру» і навіть встигли винести вирок – вища міра покарання. Але вчасно надійшли з Москви два документи за підписами Сталіна та Молотова, якими заборонявся арешт особливо цінних фахівців без узгодження з керівництвом Народного Комісаріату важкої промисловості. П.Г. Рубін, як і професор А.П. Виноградов (випускник КВГУ 1903 р.), були звільнені. А от його учневі та помічники з наукових і організаційних питань Я.О. Габинському не пощастило – його розстріляли». [3]

Від серпня 1931 року викладав в Донецькому металургійному інституті (ДМІ), обіймаючи посаду завідувача кафедри прокатки. У 1933 році професора Виноградова було обрано на посаду заступника директора ДМІ. За значні досягнення у роботі 1 листопада 1933 року професора А.П. Виноградова було нагороджено грамотою та званням ударника [2, 5].

2 листопада 1933 року професор А.П. Виноградов помер від інфаркту.

Перу вченого загалом належать близько 40 наукових праць у галузі прокатного виробництва та

металографічних досліджень: монографій, статей, навчальних посібників. У фондах бібліотеки ДМетІ зберігається декілька фундаментальних праць вченого: «Основы калибровки прокатных валков» (1925), «Калибровка прокатных валков» (1934) та «Калибровка прокатных валков» (1950) у співавторстві з Г.А. Виноградовим [6 - 8].

Мовна палітра праць вченого майже монохромна. У мережі Інтернет є у доступі лише одна україномовна праця «Калібрування прокатних валків» 1934 року. Всі інші праці вченого – російськомовні. Це зайвий раз засвідчує факт лінгвоциду, який мав місце в Україні за царської та радянської доби.

Гідним продовжувачем справи батька виявився молодший син вченого Гліб, який у 1933 році закінчив ДМетІ та працював на виробництві у 1934 – 1939 роках, а згодом у наукових установах в м. Маріуполі, Ленінграді та Києві.

У 1965 році захистив докторську дисертацію, а наступного року отримав звання професора. Від 1967 до 1983 року – був завідувачем відділу прокатки порошків у Інституті проблем матеріалознавства АН УРСР (м. Київ), в якому працював з 1957 до 1985 року.

Професор Гліб Андрійович Виноградов створив оригінальні стани для прокатки сипких матеріалів та відділ прокатки виробів з металевих порошків; обладнав єдину в СРСР спеціалізовану лабораторію спеченого прокату. Розробив теорію та технологію основ прокатки сипких тіл [9, 10].

У липні 2025 року виповнилося 120 років від дня

народження видатного вченого, засновника вітчизняної школи металургів-трубопрокатників, чл.-кор. АН УРСР, доктора технічних наук, професора Павла Терентійовича Ємельяненка (1905 - 1947). Розглянемо основні етапи біографії вченого-металурга та його вплив на розвиток трубопрокатної науки в Україні.

Павло Терентійович Ємельяненко народився 24 червня 1905 року у слободі Бобрикова-Петровська Міуського округу Обласі Війська Донського (нині село Бобрикове на Луганщині) у багатодітній родині сільського вчителя Терентія Мокійовича Ємельяненка та його дружини-домогосподарки Антоніни Павлівни, доньки місцевого священика. Батько малого Павлуся через незначний проміжок часу прийняв сан священика й обійняв посаду сільського батюшки у Бобриково-Петровському. Тут варто зазначити, що згідно з переписом населення, що відбувся 1897-го року у селі мешкало 2007 осіб, з яких 2005 – православної віри.

До 1921 року Павло жив на кошти батька, навчався у початковій школі до 1915-го року, а згодом у 1915-му – 1919 роках у Таганрозькій гімназії, в якій успішно закінчив три класи. У 1920-му закінчив трудову семирічну школу. У другій половині 1921-го року покинув батьківський дім та оселився разом із братом Володимиром у м. Таганрозі. Із січня 1922-го по травень 1924-го року працював учнем токаря по металу в ремонтно-механічних майстернях, одночасно з вересня 1922-го року навчаючись у профтехнічній школі. У другій половині 1924-го року Павло працевлаштувався у центральних механічних майстернях міста Сніжного на Донбасі, став членом комсомолу.

У грудні 1924-го року він переводиться на роботу до Макіївського металургійного заводу до прокатного цеху у вальцетокарну майстерню, де і працює до липня 1926-го року. Водночас з 1925-го по 1926-й роки Павло Ємельяненко – член міської ради м. Макіївки.

У квітні 1926-го року П. Ємельяненко стає членом ВКП (б).

Працюючи у Макіївці Павло отримав каліцтво, після чого був визнаний інвалідом праці. Роботу на виробництві не припиняв, перевівшись до вагоноремонтних майстерень Дніпровського металургійного заводу у місті Кам'янському на Придніпров'ї на посаду розмітчика від липня 1926-го року. Павло працював у Кам'янському до червня 1927-го року, одночасно навчаючись у вечірньому робітничому технікумі [2].

Із вересня 1927-го по червень 1931-го П. Ємельяненко – студент гірничого, а згодом металургійного інституту в місті Дніпропетровську.

У липні – вересні 1928 року проходив військові навчання у таборах на базі 15-го артполку в м. Миколаєві та був визнаний придатним до служби у лавах збройних сил у воєнний час.

Отримавши фах вальцювальника чорних металів здібний студент Павло Ємельяненко був рекомендований до зарахування в очну аспірантуру по кафедрі обробки металів тисненням зі стипендією у 175 крб.

Від червня 1931-го по червень 1941-го року протягом десятиліття життя Павла Ємельяненка було пов'язане з Дніпропетровським металургійним інститутом (рис. 4).



Рис. 4 П.Т. Ємельяненко – співробітник ДМетІ, 1930-ті роки

Уже у квітні 1931-го року Ємельяненка було призначено помічником завідувача відділу масового розповсюдження технічних знань. За пів року у жовтні молодого науковця призначають старшим інспектором по навчальній частині ДМетІ.

Увесь 1932-й рік Павло Ємельяненко активно

займається лише науковою роботою, та вже від лютого 1933-го року він – декан механіко-термічного факультету по вечірньому відділенню. Ця робота виконується ним дуже сумлінно, що засвідчує запис в особистій справі про неодноразове преміювання молодого адміністратора 200 карбованцями.

Цікава особливість: документація у особовій справі Ємельяненка П.Т. до січня 1934-го року велась виключно українською мовою. Потім відбувся різкий перехід на російську, хоча у деяких паперах замість Ъ знаку стоїть ', а у самих документах спостерігаються помилки, обумовлені написанням російських слів українською абеткою.

Від квітня 1934-го року Ємельяненко знову зараховано на інженерну посаду до науково-дослідного сектора ДМетІ. Того ж року він захистив кандидатську дисертацію на тему: «Дослідження пільгерного процесу» та лише у вересні 1935-го був затверджений його науковий ступінь кандидата технічних наук. Щодо публікації кандидатської дисертації П.Т. Ємельяненка також є цікаві моменти, на яких ми зупинимось наприкінці цього нарису.

Водночас від жовтня 1931-го по січень 1935-го року науковець працював на посаді асистента кафедри обробки металів тисненням (прокатки) ДМетІ. Від січня 1935-го року він на посаді доцента кафедри прокатки. [2, 11]

Одна цікавинка щодо особливостей оплати праці доцента кафедри прокатки у травні 1935 року з особистої справи П.Т. Ємельяненка. Заробітна плата була основною – 260 карбованців за 360 годин річного навчального навантаження та за сумісництвом – 550 карбованців за виконання науково-дослідних робіт на металургійних підприємствах в якості наукового керівника трубної групи на кафедрі прокатки ДМетІ. Загальна сума місячної заробітної плати доцента – 810 карбованців. Багато це, чи мало? Зазначимо лише наступне: наявна у бібліотечному фонді краєзнавчого відділу обласної бібліотеки газета «Стальная магистраль», орган політвідділу Єкатерининської залізниці у 1935 році коштувала в кіосках продажу преси 6 коп., кілограм яблучного варення – 3 крб. 8 коп., а книга «Разгром чёрного барона» – 3 крб.

У липні 1935-го року Павла Ємельяненка було виключено з лав ВКП(б)У із формулюванням «за притупление бдительности» та відновлено у лавах членів комуністичної партії лише 1937-го з річним випробувальним терміном окремим рішенням Пленуму ЦК ВКП(б).

У цьому зв'язку цікавою є графа в особистому листкові з обліку кадрів, який Павло Ємельяненко заповнив 29 листопада 1937 року: «32. Результаты прохождения партчистки и партпроверки». У ній науковець зазначав: «прошёл чистки, 1929 и 1934 г.г. без взысканий». Ось так виглядає сталінізм зсередини для звичайної людини.

У 1938-му році П.Т. Ємельяненко стає науковим консультантом створеного напередодні у грудні 1937-го року науково-дослідного трубного інституту. У лютому 1939-го року Павла Терентійовича затверджують у науковому званні доцента по кафедрі обробки металів тисненням. Того ж року він стає членом-кореспондентом Академії наук УРСР.

25 червня 1940-го року П.Т. Ємельяненко захистив докторську дисертацію у Ленінградському політехнічному інституті ім. Калініна на тему: «Основи

прокатки труб в системі «коса вальцовка - пільгер процес»».

У жовтні 1940 року в ДМетІ було створено кафедру трубопрокатного виробництва, завідувачем якої призначено доктора технічних наук, чл.-кор. АН УРСР Ємельяненка Павла Терентійовича. Причому затвердження на посаду відбулось згідно з наказом № 1224/к у м. Москві лише 13 березня 1941-го року.

У квітні 1941-го року П.Т. Ємельяненко було затверджено у званні професора по кафедрі трубопрокатного виробництва із окладом у 1300 рублів на місяць. Водночас по науково-дослідному сектору заробітна плата професора Ємельяненка була встановлена у розмірі 650 рублів на місяць. Багато це, чи мало? Для порівняння скажемо, що один номер газети «Днепровская правда» в роздріб тоді коштував 10 коп., а одна тонна кам'яного вугілля – 35 крб.

Тепер варто дещо розповісти про особисте життя вченого.

Як випливає з документів особової справи молодого науковця, у 1938-му році Павло Ємельяненко одружився з Беллою Михайлівною Альтер, яка працювала техніком у ДМетІ. Вона походила з родини службовців: її батько Альтер Михайло Романович був співвласником майстерні у дореволюційні часи, а мати – Альтер Марія Мусіївна була домогосподаркою. У 1939-му році у молодого подружжя народилася донька.

На початку серпня 1941-го року родина Ємельяненків була евакуйована із Дніпропетровська. На Урал евакуюють співробітників науково-дослідного заводу трубного інституту та науковців, а Павло Терентійович опиняється у столиці Радянського Союзу місті Москві.

Цікавим є те, що з понад 210 співробітників трубного інституту, станом на липень 1941-го року, до міста Первоуральська було евакуйовано лише 43 працівники [12]. Їх було розміщено у навколишніх селах Талиці, Решетах та Алексєєвкє, а під приміщення для науковців-трубників було переобладнано три душові кімнати волочильного цеху новотрубного заводу: в них терміново прибрали водопровідні крани та поставили столи та саморобні стільці. Додайте до цього осінньо-зимову холоднечу в приміщенні цеху, карткову систему розподілу продуктів і непевність щодо подальшої перспективи наукових досліджень. Побачити світло у кінці тунелю за таких умов – це справжнє диво.

І воно сталося: у 1942-му році до Первоуральська з Москви прибуває Ємельяненко, призначений головним інженером трубного інституту, директором якого на той час був його студент, випускник ДМетІ 1936-го року Петро Васильович Савкін. Спілкуючись із заводчанами й науковцями, за спогадами сучасників Павло Терентійович повсякчас наголошує на тому, що невідповідні умови праці під час війни не повинні бути перепорою до наукової діяльності. Адже, що є головним для мислячої людини? Це його мізки. А думку спроможна зупинити

лише смерть. [12]

Основною причиною повернення Ємельяненка на Урал, напевно, була форс-мажорна ситуація, пов'язана зі зникнення під час евакуації та транспортування важливого елемента пілігримового стану – маховика, вагою у декілька десятків тонн. Саме у 1942-му році на Челябінському трубопрокатному заводі мали змонтувати цей стан, але виготовлення й монтаж маховика замість втраченого відтерміновували би пуск важливого об'єкта оборони країни майже на рік. За інших обставин таке б рішення на рівні уряду й було б прийняте, але в умовах війни цей гордіїв вузол потрібно було розрубати.

Того ж таки 1942-го року П.Т. Ємельяненко виконує розрахунки при проектуванні фактично нового пілігримового стану, які дозволяють позбутися у його конструкції 20-тонного маховика, потрібного для накопичення кінетичної енергії, аби зробити можливим виробництво труб для гарматних стволів. І це йому вдається, незважаючи на певний скепсис з боку колег-науковців. [12]

Ще не встигли висохнути чорнила, а перед науковцями поставлено нове завдання – розробка оригінальної технології виготовлення труб для мінометних стволів. І знову успіх – без збільшення витрат металу на 30-40% зріс випуск. [2]

Нажаль не обійшлося при впровадженні нової технології без проблем в результаті недотримання чіткої технологічної дисципліни на всіх етапах, або ж нерозуміння деяких нюансів технології виготовлення. Наведемо приклади.

Отже, значний відсоток мінометів не витримували заводських випробувань, оскільки труби, які постачали первоуральці воєнному заводу, мали дефекти. Тож до Первоуральська приїхала урядова комісія на чолі з наркомом чорної металургії І.Ф. Тевосяном та академіками І.П. Бардіним та М.Г. Гудцовим. Згідно з висновком членів комісії причиною виходу з ладу мінометів були дефекти сталеплавильного виробництва. Тому варто було поліпшити технологічну дисципліну в сталеливарному цеху.

Та проблеми виникали й з вини трубопрокатників, зокрема у термічному відділенні. Оскільки головним на той час було гасло: «Якомога більше продукції для відправки на фронт», на Первоуральському новотрубному замість передбачених технологічною інструкцією вертикальних закалочних баків застосовували наявні горизонтальні ванни. У такому випадку вода заходила в трубу із двох кінців, а в середині утворювалася повітряна подушка – труба у цій зоні не закалялась. У підсумку мінометний ствол у цьому місці роздувало, як самовар. Виходом із ситуації стало застосування технології завантаження труб у воду для закалки під кутом у сорок п'ять градусів, і повітряна подушка перестала бути причиною нерівномірного закалювання. [12]

Здається, рішення просте, але у світовій практиці можна навести безліч прикладів саме таких банальних рішень, які вимагають від людини неабиякої кмітливості й уміння аналізувати ситуацію та

робити з неї правильні висновки. Напевно, якби П.Т. Ємельяненко не перебував у тісному контакті з виробничниками, то навряд чи зміг би у стислі терміни виявити й виправити існуючі технологічні проблеми.

За вирішення цієї задачі у 1943-му році науковця Ємельяненка та інженера Панюшкіна було представлено до Державної Сталінської премії першого ступеня (100 тис. рублів).

Людина високої внутрішньої організованості Павла Терентійовича Ємельяненко вимагав цього ж і від оточуючих. Заслуговує на особливу увагу ґрунтовний лист вченого до свого наступника на посаді головного інженера інституту Ноя Юрійовича Тайця, також співробітника ДМетІ від 1935-го року. У ньому Павло Терентійович чітко формулює по суті програму роботи колективу вчених, поіменно зазначаючи їх, з чітким формулюванням задач: «Роботу № 1 в частині, яка стосується зварювання за методом Патона здійснює Соркін. Він же контактує у Свердловську з фахівцями у питанні зварювання за методом Нікітіна...». [11]

Того ж таки 1943-го року Ємельяненко було призначено до складу Радянської закупівельної комісії у США в якій він працював до 1945-го року. Закордонне відрядження неабияк збагатило талановитого вченого. Американські вчені висловлювали невідоме захоплення здібностями талановитого колеги. [2, 12]

Повернувшись до СРСР П.Т. Ємельяненко працює на посаді завідувача лабораторії прокатки труб у Центральному науково-дослідному інституті чорної металургії у Москві.

Не забуває науковець про рідні металургійний та трубний інститути, продовжуючи консультувати їхніх фахівців, готуючи аспірантів. Це підтверджують матеріали, віднайдені автором у особовій справі вченого-трубника Якова Юхимовича Осади 1920-го року народження, який у 1943-му році вступив до аспірантури коли трубний інститут перебував у евакуації на Уралі. Принагідно зазначимо, що у 1952 – 1961 роках Я.Ю. Осада очолював трубний інститут, а від 2000-го року останній носить його ім'я. [14]

Та, на жаль, дають про себе знати хвороби, на які вчений не звертав уваги у часи воєнного лихоліття.

13 листопада 1947-го, у віці 42 років Павла Терентійовича Ємельяненка не стало. Остання книга науковця під назвою «Теорія косої та пілігримової прокатки» вийшла друком вже по смерті автора у 1949-му році.

У науковій бібліотеці ДМетІ УДУНТ звичайно ж є означена вище праця науковця, але з огляду на тематику пропонованого читачам нариса більш цікавою є інша книга вченого, що має назву «Пільгерстани», яка вийшла друком 1937-го року (перше видання 1933 р.) та є оприлюдненим для широкого загалу текстом кандидатської дисертації інженера П.Т. Ємельяненка (рис. 5).



Рис. 5 «Пильгерстаны» – одна з головних праць П.Т. Ємельяненка, 1933 р.

Уважному читачеві одразу впадуть в око деякі особливості цієї праці. По-перше її поліграфічний рівень: доброякісна чорна із золотими літерами папітурка та майже папіросний папір самої книги. По-друге, рисунки у книзі являють собою просто вклеєні фото, виконані під час експериментів, формули майже скрізь вписані фіолетовим чорнилом. По-третє, у деяких місцях формул, або ж фото не вистачає (наприклад, вказано рис. 96, а його немає) про що зроблена окрема примітка олівцем ДСП (рос. «для служебного пользования»). Напевно, час написання роботи накладав свій відбиток і на працю науковця: все, що могло допомогти ворогові зрозуміти хід його думок мало бути приховане з огляду на непросту політичну ситуацію.

Про відхід у вічність професора П.Т. Ємельяненка було сповіщено некрологом у газеті «Днепровская правда» восени 1947 року, що зайвий раз підкреслює значущість особистості вченого для вітчизняної науки.

На згадку про час роботи П.Т. Ємельяненка у ДМетІ на одному з його корпусів встановлено пам'ятну дошку.

Науковий доробок вченого П.Т. Ємельяненка за різними джерелами перевищує вісімдесят окремих наукових праць: монографій, підручників, наукових та реферативних статей. У вільному доступі в бібліотеках нашого міста віднайдено шістьдесят шість оригінальних праць Павла Терентійовича [13]. У 1930-х роках в журналі «ДоМеЗ» (від 1936 року «Теорія та практика металургії») вийшло чимало статей вченого з питань трубопрокатного виробництва. Монографії автора про пильгерну та косу прокатку залишаються актуальними і у наші дні [15, 16].

Цілком слушно можна вважати частиною спадщини вченого таких представників колективів

працівників науково-дослідного трубного інституту та кафедри ОМТ ДМетІ як Якова Юхимовича Осаду, Павла Івановича Орро, Олександра Андрійовича Шевченка, Сергія Івановича Борисова, Марка Ісаковича Ханіна, Валентина Миколайовича Данченка, Володимира Михайловича Друяна та багатьох інших.

Тихо котить свої води степова річечка Сотова й впадає до річки Нагольні. У цьому місці й донині стоїть-посміхається село Бобрикове. На південь від нього геологи ще понад сто років тому виявили золотоносне родовище. Та головним скарбом будь-якої землі є не її природні багатства, а люди, які на ній живуть, залишаючи по собі добру пам'ять.

Підводячи підсумок викладеному у цій статті значимо наступне. Становлення та розвиток вищої технічної освіти у Придніпровському краї налічує понад сто двадцять п'ять років. Неможливо уявити цей процес без факту передачі й накопичення знань від вченого до вченого в рамках утворення наукових шкіл. Лише тяглість наукового процесу забезпечує сталий розвиток інтелектуальної думки. Приклад життєво і творчого шляху вчених-металургів Виноградова і Ємельяненка наочно підкреслює висловлену вище тезу.

Також варто окремо звернути увагу на лінгвоцид щодо використання української мови при публікації наукових текстів технічного спрямування за радянської доби в Україні.

Майбутній розвиток науки в Україні можливо забезпечити лише спираючись на праці вчених минулих поколінь. Тому варто приділяти особливу увагу вивченню джерельної бази наукових досліджень, біографій вчених, аби краще розуміти виклики доби й правильно вибудовувати пріоритети розвитку.

Перелік посилань

1. Савчук В. Андрій Виноградов – вчений-металург і металознавець // Моє Придніпров'я. Календар-альманах пам'ятних дат Дніпропетровської області на 2025 рік : краєзнавче видання / Управління культури, націонал. і релігій Дніпропетр. облдержадміністрації, Дніпропетров. обл. універсал. наук. б-ка ім. Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія ; упоряд. С. Жилінська, ред. І. Голуб. – Дніпро : ДОУНБ, 2024. – С. 91 – 94. URL: <https://www.lib.dp.ua/fullkr/index.php?pbp=866>
2. Мироненко М. Постаті: Нариси про вчених – Дніпро: Ліра, 2025. – 116 с.
3. Швидько Г. Вчений і літописець історії нашого краю П.Г. Рубін URL: https://www.dnipro.lib.dp.ua/index.php?route=information/news/info&news_id=254
4. Мироненко М. Павло Рубін – професор-піонер коксохімії URL: https://www.dnipro.lib.dp.ua/Pavlo_Rubin_profesor_pioner_koksokhimiyi
5. Мироненко М. Андрій Виноградов: професор-зачинатель двох наукових шкіл в Україні URL: https://www.dnipro.lib.dp.ua/Andriy_Vynogradov_profesor-zachynatel_dvokh_naukovykh_shkil_v_Ukrayini
6. Виноградов А. Основы калибровки прокатных валков – Х.: Гос. изд-во Украины, 1925. – 136 с.
7. Виноградов А.П. Калибровка прокатных валков – Х.-К.: ДНТБУ, 1934. – 248 с.
8. Виноградов А.П., Виноградов Г.А. Калибровка прокатных валков – Л.-М.: «Металлургиздат», 1950. – 344 с.
9. Виноградов Гліб Андрійович / В. В. Картузов // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-34062>.
10. Виноградов Г.А., Семенов Ю.Н., Катрус О.А., Каташинский В.П. Прокатка металлических порошков. – М.: Металлургия, 1969. – 382 с.
11. Мироненко М. Павло Терентійович Ємельяненко: видатний вчений-засновник української школи металургів-трубопрокатників // Моє Придніпров'я. Календар-альманах пам'ятних дат Дніпропетровської області на 2025 рік : краєзнавче видання / Управління культури, націонал. і релігій Дніпропетр. облдержадміністрації, Дніпропетров. обл. універсал. наук. б-ка ім. Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія ; упоряд. С. Жилінська, ред. І. Голуб. – Дніпро : ДОУНБ, 2024. – С. 52 – 56. URL: <https://www.lib.dp.ua/fullkr/index.php?pbp=866>
12. Творцы стальных артерий – Г.И. Гуляев, О.А. Семёнов, А.А. Шведченко и др.: Ред. кол.: О.А. Семёнов (отв. ред.) и др. – Днепропетровск, Промінь, 1989. – 151 с.
13. Член-кореспондент Павло Ємельяненко – політ фенікса : До 120-ліття від дня народження : Рекоменд. біобібліограф. показчик / Дніпропетр. управління культури, націонал. і релігій облдержадміністрації, Дніпропетров. обл. універсал. наук. б-ка ім. Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія; упоряд. : М.А. Мироненко, С.Ю. Жилінська, ред.: І.С. Голуб. – Дніпро: ДОУНБ, 2025. – 56 с. (Серія «ВЧЕНІ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ». Вип. 9).
14. Мироненко М. Яків Осада – вчений і організатор трубопрокатної науки в Україні URL: https://www.dnipro.lib.dp.ua/Yakiv_Osada_vchenyy_i_orhanizator_truboprokatnoyi_nauky_v_Ukrayini
15. Пильгерстаны: монография / П.Т. Емельяненко. – Харьков: ДНТБУ, 1937. – 640 с.
16. Теория косой и пилигримовой прокатки: монография / П.Т. Емельяненко. – Москва: Metallurgizdat, 1949. – 492 с.

References

1. Savchuk, V. (2024). Andrii Vynogradov – vchenyi-metalurh i metaloznavets. *Moie Prydniprovia. Kalendar-almanakh pamiatnykh dat Dnipropetrovskoi oblasti na 2025 rik*, 91-94. <https://www.lib.dp.ua/fullkr/index.php?pbp=866>.
2. Myronenko, M. (2025). Postati: *Narysy pro vchenykh*. Lira.
3. Shvydko, H. Vchenyi i litopysets istorii nashoho kraiu P.H. Rubin. https://www.dnipro.lib.dp.ua/index.php?route=information/news/info&news_id=254
4. Myronenko, M. Pavlo Rubin – profesor-pioner koksokhimi. https://www.dnipro.lib.dp.ua/Pavlo_Rubin_profesor_pioner_koksokhimiyi
5. Myronenko, M. Andrii Vynogradov: profesor-zachynatel dvokh naukovykh shkil v Ukraini. https://www.dnipro.lib.dp.ua/Andriy_Vynogradov_profesor-zachynatel_dvokh_naukovykh_shkil_v_Ukrayini
6. Vinogradov, A. (1925). *Osnovy kalibrovki prokatnykh valkov*. Gos. izd-vo Ukrainy.
7. Vinogradov, A. P. (1934). *Kalibrovka prokatnykh valkov*. DNTVU.
8. Vinogradov, A. P., Vinogradov, G. A. (1950). *Kalibrovka prokatnykh valkov*. "Metallurgizdat".
9. Vynogradov, G. A. (2005). *Encyklopedija Suchasnoi Ukrainy* [Elektronnyy resurs]. <https://esu.com.ua/article-34062>.
10. Vinogradov, G. A., Semenov, Iu. N., Katrus, O. A., Katashinskii, V. P. (1969). *Prokatka metallicheskih poroshkov*. Metallurgiiia.
11. Myronenko, M. (2024). Pavlo Terentijovych Jemeljanenko: vydatnyj vchenyj-zasnovnyk ukrajinskoji shkoly metalurghiv-truboprokatnykiv. *Moje Prydniprovia. Kalendar-almanakh pamiatnykh dat Dnipropetrovskoji oblasti na 2025 rik : krajeznave vydannja*, 52-56. <https://www.lib.dp.ua/fullkr/index.php?pbp=866>
12. Guliaev, G. I., Semenov, O. A., & Shvedchenko, A. A. et al. (1989). *Tvortcy stalnykh arterii*. Promin.
13. Myronenko, M. A., Zhylinsjka, S. Ju. (2025). Chlen-korespondent Pavlo Jemeljanenko – polit feniksa : Do 120-littja vid dnja narodzhennja. Rekomend. bio-biblioghraf. Pokazhchyk, 56 p.
14. Myronenko, M. *Jakiv Osada – vchenyj i orghanizator truboprokatnoi nauky v Ukraini*.
15. Emelianenko, P. T. (1937). *Pilgerstany: monografiia*. DNTVU.
16. Emelianenko, P. T. (1949) *Teoriia kosoi i piligrimovoi prokatki: monografiia*. Metallurgizdat.

Надіслано до редакції / Received: 08.07.2025

Прийнято до друку / Accepted: 08.12.2025